

## Marxism fără totalitarism. Noi marxisme, noi ficțiuni?

### [Marxism without Totalitarianism: New Marxists, New Fictions?]

Dragoș DRAGOMAN

**Abstract:** *The left-wing denial of the political murders, social catastrophe and the economic failure of the Socialist experiment in Eastern Europe and the Soviet Union not only fuels the other kind of denial, that expressed by some extreme right-wing authors and fringe political small parties, yet it keeps the door open for a renewal of its failed attempt. The relativization of the past experience, the permanent justification and the renewed hope for a subsequent success, fuels the current attempt to building a brand new world. Yet the new Marxist movement seems to have abandoned the material social inequality practical issues and seems willing to address the prerequisites of an ecological paradise, of an equality engulfed in the broader framework of the „One Planet”. However, the new Marxist ideology will be forced to solve the same dilemma as the previous attempt, namely the use of mere violence by the modern bureaucratic state, put to work for achieving the same ideal goals of a perfect, symmetric, rational planned economy and confined human nature.*

**Keywords:** *Marxism, left-wing politics, totalitarianism, ecologism, capitalism.*

#### Introducere

Într-o serie de cursuri ținute la Sorbona între 1955 și 1957, Raymond Aron făcea distincția dintre democrație și totalitarism utilizând comparația dintre țările occidentale și Uniunea Sovietică. În primul ciclu de prelegeri, cel despre modernitatea economică, Aron arăta cum ambele sisteme politice sunt produse ale modernității europene, orientate către eficiență, performanță și modernizare economică<sup>1</sup>. Deși diferite, metodele economice capitaliste și cele sovietice, de comandă, produceau rezultate

foarte asemănătoare, anume rate mari de creștere economică, industrializare accelerată, inovație tehnologică, cuplate cu învățământ de masă de calitate, urbanizare și creșterea nivelului general de trai. Folosind metoda centralizării și planificării, economia sovietică avea chiar rate de creștere mai susținute și performanțe economice mai mari în intervalul de timp comparat, reușind să reducă în mod accelerat decalajul istoric de dezvoltare față de țările capitaliste.

Deși spiritul epocii înclina înspre predicții privind convergența cvasi-inevitabilă între cele două forme mo-

derne de organizare economică, mai ales din cauza dorinței occidentale de a spori eficiența prin control mai centralizat și comandă, Aron insistă, în cursurile ulterioare, asupra diferențelor dintre cele două sisteme politice și specificului lor inevitabil. Pe de-o parte, o societate de tip sovietic ce se dorește fără clase nu poate funcționa fără un grup elitist la putere, ce prezintă tendința inevitabilă spre stratificare, consolidare și monopolizare a puterii, apoi spre dominare și osificare<sup>2</sup>. Prin aceste tendințe, structura de putere sovietică nu este radical diferită de organizarea elitistă a structurii de putere capitalistă, ce concentrează capital economic, politic și cultural, dar care reușește să evite, prin anumite concesii de putere, prin recompense monetare ale muncii, o veritabilă luptă de clasă.

În final, ceea ce diferențiază cele două sisteme politice moderne, atât de asemănătoare în performanțele lor economice, este ideologia, anume rațiunea lor de a trăi și a prospera<sup>3</sup>. Ideologia este cea care dictează scopurile și mijloacele cele mai adecvate de a le atinge. Ca atare, socialismul revoluționar inspirat de marxism nu se poate lipsi de mijloacele radicale de putere, necesare pentru a remodela, din rădăcini, o nouă societate, regândită conform unui plan radical, perfect rațional și profund utopic. Prin radicalism, voluntarism și lipsă de sensibilitate, cele două sisteme politice duc la rezultate diferite. Modelarea „omului nou” de către noua putere a sovietelor, conform moștenirii ideologice marxiste, pe baza in-

strumentelor de putere derivate din excepționalismul revoluționar, aceasta este invenția teribilă a modernității socialiste. Folosind logica revoluționară moștenită de la Revoluția Franceză, socialiștii sovietici au transformat societatea în concordanță cu ideologia Omului Nou, specifică unui nou început. Aceasta este credința nestrămutată că Revoluția este începutul unei noi ere istorice, nemaiîntâlnite în dezvoltarea socio-economică și politică occidentală și că Națiunea franceză, respectiv Partidul bolșevic, sunt agenții privilegiați, aleși de Istorie, pentru a pune în operă această Revoluție<sup>4</sup>.

### **Negaționismul de stânga**

Distrugerea fără precedent a identității, voinței, libertății și umanității din oameni, cu instrumentele statului totalitar, a reprezentat elementul definitoriu al secolului XX. Existența unui sistem totalitar extins, dotat cu imensă putere, dedicat transformării societății și a naturii umane în esențe ei, a fost cu greu recunoscută de intelectualii de stânga din Occident<sup>5</sup>. A fost nevoie ca dovezile irefutabile să se acumuleze până la depășirea nivelului critic, pentru ca această cantitate de dovadă să se preschimbe în conștientizare, în transformarea unor idei și atitudini față de idealurile Revoluției bolșevice, în acceptarea imens de dureroasă că un ideal sublim al umanității a fost compromis de sistemul de putere sovietic. Mai ales în Franța, unde mitologia legăturii istorice dintre Revoluția Franceză și Revoluția

Sovietică era cel mai greu de rupt, a devenit vizibilă această diferență de abordare: idealul sublim al egalității perfecte a fost pervertit de dorința excesivă de putere a lui Stalin, sau transpunerea în practică a unui ideal în lumea determinată a limitelor ome-nești nu face decât să distrugă chiar esența libertății și demnității oamenilor?

Această dilemă nu a fost pe deplin tranșată, de unde și supraviețuirea, mai ales în Franța, a unui negaționism de stânga, gata oricând să justifice derapajele totalitare cu speranța salvării idealului sublim al egalității perfecte. Ascunderea originii și motivelor ideologice ale totalitarismului sovietic nu fac decât să perpetueze dorințele, veșnic reînnoite, pentru egalitate? Cum de au supraviețuit revendicările egalitariste, devenind tot mai virulente, în Franța? Un răspuns poate fi dat de apetența pentru comunism, ce a marcat atât de mult mentalitățile. În exprimarea lui Wolton, „faptul că trunchiem trecutul, că negăm cele petrecute, că mințim în legătură cu natura acestei ideologii totalitare care a însângerat secolul trecut ne supune silit la ceea ce trăim astăzi și ne orbește cu privire la ceea ce ne așteaptă”<sup>6</sup>. Iar mecanismul politic, cultural și ideologic ce ascunde crimele imprescriptibile ale socialismului sovietic este bazat pe compromisuri istorice și pe orbiri intelectuale.

Pe de-o parte, este procesul de la Nürnberg, cel care i-a judecat pe marii criminali de război naziști, trecând cu vederea cele petrecute în tabăra sovietică, asasinarea, exterminarea,

înrobirea<sup>7</sup>. După cum scrie Wolton, recunoașterea dimensiunii criminale a regimului stalinist ar fi însemnat pentru Alianții occidentali să admită o parțială complicitate<sup>8</sup>. De aceea, aceștia au trecut cu vederea Pactul de neagresiune germano-sovietic din august 1939, invadarea Poloniei de către Armata Roșie în septembrie 1939, împărțirea Poloniei între naziști și sovietici, deportarea sutelor de mii de polonezi în URSS, distrugerea fizică a elitelor militare poloneze la Katîn, enumeră Wolton motivele de acuzare a sovieticilor<sup>9</sup>. Sacrificiul uman și material, eroismul Războiului patriotic sovietic și capitularea Germaniei naziste, apoi procesul de la Nürnberg, toate exonerează comunismul stalinist, așa cum cere dreptatea învingătorilor<sup>10</sup>.

Pe de altă parte, negaționismul este anterior procesului de la Nürnberg. Orbirea voluntară a Occidentului cu privire la crimele sistematic înfăptuite după 1917 și intensificate în anii 1930 cauționează ajutorul oferit de partidul bolșevic partidului nazist pentru preluarea puterii. După 1933, orbirea face Occidentul să ignore lichidarea anarhiștilor și a stângii spaniole ne-comuniste de către NKVD în timpul războiului civil spaniol<sup>11</sup>, sesiunile de instruire pe care NKVD le oferea ofițerilor SA (apoi SS), pe care aceștia le-au folosit pentru organizarea „eficientă” a lagărelor de exterminare<sup>12</sup>. La fel, lipsa de voință de a vedea realitatea îi face pe occidentali să treacă cu vederea alianța dintre extrema stângă și extrema dreaptă din Germania primilor anilor interbelici,

când comuniștii germani din KPD s-au aliat valului naționalist, cu acordul și la îndemnul Moscovei, deci partidului lui Hitler, care se opunea ocupației franceze a regiunii Ruhr<sup>13</sup>. Ulterior, KPD și NSPAD, partidul condus de Hitler, au făcut front comun împotriva guvernului social-democrat de la Berlin, în speranța (comună și rivală) că vor răsturna Republica de la Weimar<sup>14</sup>.

Ce este de remarcă, este perpetuarea orbirii occidentale după 1945, atunci când Uniunea Sovietică a făcut tot posibilul ca propriile crime să nu intre sub incidența dreptului internațional. Așa se explică de ce a fost adoptat și folosit termenul de „genocid” de către Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid de către Adunarea Generală a ONU din 1948. Distrugerea sistematică a unui grup etnic (armeni de către Imperiul Otoman, tutsi în Rwanda etc.) nu poate fi atribuit crimelor sovieticilor, pentru că ele sunt interne, împotriva membrilor propriului corp politic. Acesta este cel mult un „politicid”, datorită caracterului preponderent politic al justificărilor care au dus la eliminarea a milioane de ființe umane<sup>15</sup>. Iar din perspectivă cultural occidentală, „politicidul” nu e chiar nejustificat, din moment ce el face parte din bagajul (violent al) Revoluției Franceze, este chiar consubstanțial cu Revoluția<sup>16</sup>. Este suficient să citim despre Revoluție în perioada ei Termidoriană și să intrăm în atmosfera epocii, plină de suspiciune, teamă și violență politică dezlănțuită, pentru a simți natura „politicidului”, devenit

oarecum „inevitabil”. Doar nu putea fi un bal de caritate, totuși, doar era o revoluție, asta este replica stereotipă pe care o vei primi, notează Wolton<sup>17</sup>. În contrast, genocidul, a-ți ucide seamănul, chiar din altă „rasă”, încalcă spiritul Iluminismului aflat la baza valorilor republicane franceze, anume că toți oamenii se nasc egali<sup>18</sup>. De aceea, caracterul criminal al comunismului e încă pus sub semnul întrebării, iar chiar și atunci când este recunoscut, ideologia marxist-leninistă este, cel mai adesea, disculpată, lucru de neimaginat atunci când vorbim despre ideologia ce a condus la Auschwitz<sup>19</sup>.

Propaganda sovietică, intensă și sistematică, a reușit după 1945 să estompeze amintirea cârdășiei roșii-brune, ce a culminat cu Pactul Ribbentrop-Molotov din 1939. Participarea decisivă la înfrângerea Germaniei naziste a permis URSS să treacă de partea bună a istoriei, alimentând astfel iluziile de nevinovăție ale stângii occidentale. Astfel, orice reamintire a ororilor sistemului totalitar sovietic se lovește de strategii de apărare ale stângii. Orice creație intelectuală sau artistică dedicată Gulagului se lovește de protestele stângii, care acuză o tentativă de a trece sub tăcere drama sclaviei sau actele de violență ale colonialismului occidental. În versiunea cea mai radicală, stânga exacerbează critică „privilegiului rasei albe” și „hegemonia rasei albe” pentru a rescrie istoria<sup>20</sup>, ocultând definitiv crimele sistemului totalitar sovietic. În final, o „Cortină de Fier a memoriei” desparte Estul și

Vestul Europei. Sacrificiul comunist din timpul celui de-al Doilea Război Mondial rămâne argumentul forte care disculpă ideologia marxistă și pe adeptii ei de vinovăția totalitarismului<sup>21</sup>, dar produce, prin educația de masă și prin patos ideologic socialist, ocultarea crimelor naziste din teritoriile ocupate după 1941, concentrându-se asupra marelui Război de Apărare a Patriei. Astfel, Vestul uită de crimele sovieticilor, Estul de distrugerea sistematică nazistă a evreilor, chiar în teritoriile care au ajuns sub ocupație sovietică după 1945, odată cu mutarea frontului războiului spre vest<sup>22</sup>. Nu este de mirare, deci, că o legislație specifică pentru condamnarea negaționismului legat de crimele comunismului, propusă de șase state membre ale Uniunii Europene (toate provenite din vechiul bloc comunist, de altfel) a fost respinsă de Comisia Europeană în 2010<sup>23</sup>.

Insistând asupra relativismului, cel care vine ca o reacție a stângii vest-europene și care spune că nu trebuie evidențiate crimele sovieticilor până nu dăm atenție și crimelor comise de sistemul colonial capitalist, Wolton reamintește că relativismul introduce o concurență a categoriilor de victime care nu servește nici uneia dintre cauzele apărute<sup>24</sup>. Mai mult, dacă totul e la fel, nimic nu e la fel, cei vinovați și cei nevinovați se confundă la fel cum se confundă călăii și victimele, sistemele politice totalitare cu democrațiile liberale. Deși acest relativism nu e deloc acceptat în cazul nazismului, unde politica memoriei insistă asupra unici-

tății Shoah-ului<sup>25</sup>, acest fel de a privi lucrurile nu supără pe nimeni când vine vorba despre comunism. Cum sintetic formulează Wolton, relativismul a ajuns otrava istoriei, pentru că pune totul pe același plan, tulbură mințile, debusolează, contrazice morala cea mai elementară și, în cele din urmă, trădează fundamentele umanismului<sup>26</sup>.

Și este de înțeles o astfel de cerință de unitate în condamnarea tuturor crimelor, inclusiv a celor sovietice, atunci când apar astfel de argumente, precum cel evidențiat de Wolton, apărut în revista franceză *Esprit*, numărul din februarie 1950 și semnat de un colaborator al revistei. De ce atâta încrâncenare împotriva lagărelor de concentrare din Uniunea Sovietică? Oare nu ar fi mai bine să vedem mai întâi situația internă franceză, cea a muncitorimii din orașele industriale? Orașul muncitoresc Montreuil ar fi, în concepția colaboratorului la revista franceză, un lagăr plin de deținuți, ce s-a bucurat degeaba în 1936, la fel și în 1945<sup>27</sup>, crezându-se eliberat. Imediat după această dată, consideră colaboratorul revistei, gardul de sârmă ghimpată e ridicat din nou, posturile de observație din nou ocupate și, dincolo de ele, invizibila armată a forțelor sociale recucerește poziție după poziție<sup>28</sup>. Între timp, conchide Wolton, conștiințele s-au trezit și au evoluat și nimeni nu ar mai putea compara azi Gulagul cu Montreuil, acest cartier muncitoresc parizian. Totuși, relativismul, ce înseamnă a pune pe același plan toate nenorocirile din

lume, a confunda tipurile de rău și regimurile politice, rămâne arma preferată a negaționiștilor de stânga<sup>29</sup>. Totuși, această confuzie, acest truc, nu se aplică niciodată dictaturilor de dreapta. De aceea, ura față de democrație, capitalism, liberalism, imperialism, acest sentiment răspândit rămâne cel mai bun atu al negaționismului pentru a atenua, minimaliza, justifica ceea ce e de nejustificat<sup>30</sup>.

Pe de altă parte, strategia stângii este de a nega chiar evidența, anume bilanțul catastrofal al comunismului, ceea ce este mai greu de acceptat chiar decât victimele omenestii<sup>31</sup>, crede Wolton<sup>32</sup>: dezastrul economic, paragina ecologică, disperarea umană, golul cultural, serviciile sociale cangrenate de situația generală deplorabilă a acestor țări ajunse anemice, ce erau mai aproape de Lumea a Treia subdezvoltată (în ciuda speranțelor inițiale) decât paradisul de lumină, bunăstare și pace promis<sup>33</sup>. Ca să nu vorbim despre pierderea suveranității acestor țări și despre zdrobirea revoluțiilor anti-comuniste de la Budapesta și de la Praga<sup>34</sup>. În Franța, subliniază Wolton, nici un președinte al Partidului Comunist nu s-a scuzat (cu atât mai puțin să-și ceară iertare) pentru ceea ce comuniștii francezi au acceptat să cauționeze de-a lungul totalitarismului sovietic și est-european<sup>35</sup>. Ei nu au scos nici un cuvânt despre dictatura asupra nevoilor, cea care a redus popoarele întregi la o dependență totală. Această dictatură asupra nevoilor este acel *nec plus ultra* din arsenalul tota-

litar, folosită pentru a controla viața cotidiană a fiecărui individ<sup>36</sup>. Prin lipsuri abil dozate, acest sistem sinistru poate ușor ține un popor într-o subdezvoltare cronică, în care obsesia supraviețuirii să ocupe mintea oamenilor și să-i împiedice să se mai gândească la altceva<sup>37</sup>. Dar comuniștii francezi nu au spus nimic nici despre tâmpirea minților prin care cetățenii erau împiedicați să gândească pentru a-i face să se supună<sup>38</sup>, nici despre asasinarea culturii, artelor și științelor în numele „realismului socialist”<sup>39</sup>, nici despre pretenția de a construi un „om nou” prin controlul exercitat de la naștere până la moarte de partidul-stat atotputernic<sup>40</sup>.

Pentru a ieși din această situație vinovată, comuniștii francezi se văd nevoiți să afirme că socialismul real, pus în practică de Stalin și de acoliții lui din țările Europei de Est, nu are nimic de-a face cu Marx, că „adevăratul” comunism n-a existat niciodată și că el trebuie construit ori chiar trebuie să pretindă că „circumstanțele” sunt cele vinovate pentru crimele comise<sup>41</sup>. Cum remarcă Wolton, aceste scuze nu păcălesc pe nimeni, dar îi mulțumesc pe cei mai mulți<sup>42</sup>, pe cei ce s-au lăsat pradă orbirii voluntare dincolo de Cortina de Fier. Mai mult, învinovățirea adversarului și justificarea contextuală completează această strategie. Astfel, oameni de cultură precum Claude Lanzmann, găsesc scuze sistemelor totalitare prin accentul pus pe contextul Războiului Rece. Implicarea americană în Războiul din Coreea, cu grozăviile bombardamentelor ameri-

cană cu napalm, ar justifica excesele de care s-a făcut vinovat regimul din Coreea de Nord, țară pe care Lanzmann o vizita în 1958, invitat fiind alături de alți intelectuali francezi pentru a admira realizările comunismului asiatic<sup>43</sup>. La fel s-ar putea argumenta, crede Wolton, că bombele aruncate de avioanele americane asupra Cambodgiei în anii 1970 ar justifica cruzimea khmerilor roșii. În această operațiune, morții nord-coreeni se adaugă celor cambodgieni și tuturor crimelor colonialismului occidental, pentru a trece cu vederea crimele comuniștilor<sup>44</sup>. Acesta este, crede Wolton, un caz clasic de negaționism, în care circumstanțele pot fi invocate pentru a evita o confruntare cu realitatea. Desigur, completează Wolton, ne-am putea imagina furia și indignarea, de altfel justificate, ale aceluiași Lanzmann, dacă cineva ar fi îndrăznit să spună că războiul purtat împotriva Germaniei naziste (și eșecul militar de la Stalingrad) ar fi cauza lagărelor de exterminare<sup>45</sup>.

Această problemă a vinovăției oculate este astăzi agravată de uitarea specific omenească, de memoria istorică selectivă ce ne afectează în prezent. Desigur, o doză de uitare e inevitabilă, subliniază Wolton, mai ales că fiecare generație se vrea liberă de povara moștenirii generațiilor anterioare<sup>46</sup>. Clișeele care rămân tra-sează imaginea unui comunism care rimează întotdeauna cu egalitate, progres, pace, inteligență, deci cu valori umaniste despre care ni se spune că au fost prost aplicate sau că

n-au fost înfăptuite, așa cum proclamă negaționiștii de stânga<sup>47</sup>. Invocându-l pe Milosz<sup>48</sup>, Wolton reamintește de paralela sinistă dintre arestarea minților pe o parte a Cortinei de Fier și orbirea inteligențelor din vest, pe partea cealaltă a Cortinei de Fier<sup>49</sup>. Poliția politică pe de-o parte, dezertarea morală pe cealaltă parte făceau amândouă jocul asasinilor culturii<sup>50</sup>. Acum, însă, e rândul memoriei să fie captivă și al istoriei să pătimească din această cauză, cu precădere prin banalizarea trecutului dominat de comunism și introducerea lui în patrimoniul nostru<sup>51</sup>.

Mai ales în Franța, un întreg imaginar comunist format din nume de străzi, stații de metrou, instituții culturale, școli și licee, toate înlesnesc înflorirea negaționismului de stânga, cel care relativizează catastrofa și justifică ororile comunismului<sup>52</sup>. Motivele indulgenței de care beneficiază comunismul le știm, efectele, însă, mai puțin<sup>53</sup>. Memoria captivă este cea care banalizează răul când ar trebui să-l expună. Astfel, negaționismul „soft”, cultural, moștenire a deceniilor de cultură comunistă, tulbură granițele moralei<sup>54</sup>. Dacă cuvintele ar putea uide, crede Wolton, atât Aragon cât și Céline ar fi niște asasini<sup>55</sup>. Totuși, nimănui în Franța nu i-ar trece prin minte că aceștia ar fi comis greșeli egale. Comunistul stalinist notoriu Aragon e celebrat, ucenicul nazist Céline e ținut la distanță<sup>56</sup>. Nici un glas nu s-a ridicat (sau a fost repede înăbușit) ca să ceară schimbarea numelui stației pariziene de metrou „Aragon”<sup>57</sup>.

Aceeași banalizare a răului comunist are loc și în alte domenii ale vieții cotidiene, cum sunt moda și suvenirurile. „Costumul Mao”, cu gulerul său croit în așa fel încât să devină simbol de clasă și de rasă, încât să-i fie imposibil de aplicat cravata, semn al luxului burghez (clasă) și al vestimentației occidentale (rasă), deși intens admirat în Occidentul capitalist (revista *Taylor and Cutter* din Londra desemnându-l în 1971 pe Mao drept unul din oamenii cel mai elegant îmbrăcați)<sup>58</sup>, nu a fost decât un instrument suplimentar de masificare. Astfel, costumul elimina diferențele dintre sexe și dintre clase, de unde admirația Occidentului<sup>59</sup>. Diferențele de culoare (albastru, gri, verde) ale costumului indicau diferențele de funcții sociale, poporul muncitor și complet supus, elita de partid și militarii atotputernici, în timp ce distrugeau orice urmă de feminitate<sup>60</sup>. În realitate, în ciuda admirației occidentale, acest costum reprezenta pentru chinezi opresiunea, teroarea Gărzilor Roșii, brutalitatea armatei și reușea ceea ce nici măcar ideologii staliști nu au reușit în Uniunea Sovietică, anume uniformizarea unei națiuni întregi, stadiul ultim al totalitarismului<sup>61</sup>.

La fel se întâmplă cu toate obiectele vestimentare sau accesorii ce idealizează trecutul comunist în lumea capitalistă occidentală, unde antreprenori mai mari sau mai mici, case de modă celebre și mărunți anticari vând simboluri comuniste: hanorace cu secera și ciocanul, costume de muncitori și de militari de la Balenciaga<sup>62</sup>, tricouri cu chipul lui

Che Guevara, „Cărticica roșie” a lui Mao, trabucuri à la Fidel Castro și multe altele. În cele mai multe democrații occidentale, legea interzice răspândirea sau vânzarea de scrieri și obiecte naziste. Nimănui nu i-ar trece prin minte să aplice o astfel de lege și obiectelor și scrierilor comuniste. Succesul modei comuniste pe meleagurile occidentale pline de libertăți, notează Wolton, stă mărturie pentru indiferența occidentală pentru toată povestea comunistă, precum și pentru ignoranța occidentală pentru acest trecut pe care, crede Wolton, negaționismul de stânga îl răvășește în mod intenționat<sup>63</sup>. De fapt, comerțul cu brelocuri marxist-leniniste întreține banalizarea răului de care profită chiar cei care neagă Gulagul<sup>64</sup>. Banalizarea răului se conjugă acum cu relativismul, anume cu capacitatea de a pune totul pe același plan, lucru care șterge perspectivele istorice și anihilează aptitudinile morale<sup>65</sup>. Principiul „Fiecare cu adevărul lui”, pe care negaționismul îl cultivă prin ocolirea faptelor și a unicității lor, le conferă indivizilor o putere discreționară asupra istoriei, privilegiu ce-i aparținea mai demult doar sistemului totalitar<sup>66</sup>. Banalizarea marxism-leninismului, împreună cu negaționismul ce derivă din aceasta, par să pună capăt unei lungi perioade de speranță revoluționară, ce apune, în forma consacrată, odată cu guvernările partidelor socialiste în țările Europei Occidentale. Compromisul necesar cu funcționarea capitalismului, adaptarea socialismului conformist la cerințele mecanismului politic și

economic occidental, deschide însă alte perspective. Noile capitole ce încep să fie scrise sunt cele ale teologiei eliberării de rasă, de gen și de natură.

### **Noile marxisme și ficțiunile lor**

Conform lui Derrida, el însuși un marxist îndoliat, marxismul ce a fost odată nu mai este decât o stafie, un spectru ce bântuie lumea, un „lucru” descompus în alte lucruri: doliu, generații/generări de spirite (în logica influenței lui Kant asupra lui Hegel, a lui Hegel asupra lui Marx etc.), transformări, travaliu, muncă ce transformă<sup>67</sup>. Cele trei lucruri provenite din descompunere bântuie în continuare vechea Europa, în căutarea împlinirii. Nu este deloc întâmplător că eseul lui Derrida menționat mai sus este scris în 1993, atunci când orizontul experienței marxist-leniniste mondiale se îngustase dramatic, odată cu prăbușirea socialismului real existent în Europa de Est. Astfel, adaptarea curentelor istorice marxiste, revoluționare, troțkiste, mao-iste, guevariste, castriste, la noile realități sociale, economice și politice, nu putea să întârzie prea mult. În exprimarea lui Derrida, spectrele lui Marx sunt legate nu doar de el, ca autor, ci și de testamentul, de moștenirea sa, umbra lui Marx fiind cea pe care atâtea voci se ridică azi ca să-i conjure reîntoarcerea<sup>68</sup>. Acești orfani ai marxismului oficial sunt noile spirite generate prin travaliul ce transformă, sunt noile speranțe puse în acțiunea tiermondismului, ecologis-

mului, feminismului, antirasismului, identității de gen, în acțiunea eliberării de toate opresiunile lumii.

De fapt, adaptarea curentelor marxiste la noile realități este chiar un fenomen anterior căderii comunismului. Anti-imperialismul extremei stângi din Franța se transformă prin îngemănare cu antirasismul, dând orfanilor troțkismului o nouă rațiune de a fi în anii Mitterrand, când colapsul comunismului sovietic făcea ca marxism-leninismul să-și piardă rolul mobilizator<sup>69</sup>. Astfel, antirasismul a devenit o marcă a stângii<sup>70</sup>, anti-imperialiștii condamnând capitalismul și liberalismul, în timp ce feminisții și militanții minorităților sexuale îl condamnă pe bărbatul alb, heterosexual, căsătorit și tată. O ură de sine adânc înrădăcinată în mentalul colectiv occidental se revarsă azi asupra celor care, afirmă ei, împiedică egalitatea fără limite și mențin dominația unor forme de putere pe care le doresc repede depășite. Aceasta este ficțiunea „woke”<sup>71</sup>, noul curent cultural și politic occidental ce regroupează ideile orfane ale marxism-leninismului muribund.

Deloc surprinzător, „wokismul” nu mai este interesat de rezolvarea practică a problemelor de inegalitate economică, din moment ce socialiștii occidentali s-au adaptat cu succes sistemului de producție capitalist și valorilor sale culturale, iar socialismul real existent a eșuat în țările lagărului comunist. Deși inegalitățile economice și sociale nu au făcut decât să crească în urma prăbușirii socialismului de stat în Europa de Est,

odată cu expansiunea neîngrădită a capitalismului ce domină astăzi lumea, transformând totul în marfă ce se vinde și se cumpără<sup>72</sup>, noua stângă extremă este acum mai puțin legată de valorile materiale, cât de valorile post-materiale. Într-un fel, stânga radicală de azi este cea care a realizat, împreună cu întreaga societate capitalistă occidentală, tranziție de la valorile materiale la valorile post-materiale<sup>73</sup>. De aceea, noua stângă radicală occidentală neglijează inegalitățile reale, materiale<sup>74</sup>, pentru a se îndrepta către toate inegalitățile percepute ca atare.

Pentru a le eradica, stânga radicală își imaginează mecanisme birocratice suficient de coercitive pentru a-i descuraja și pedepsi pe cei care nu se conformează măsurilor de aliniere la idealul imaginat de ea. Ca atare, negaționismul de stânga devine periculos tocmai pentru că reînvie puterea covârșitoare a statului pentru a transforma societatea, iar, la nevoie, chiar natura umană, în conformitate cu scopurile idealizate ale unei societăți perfect egalitare. Deloc întâmplător, elite ale stângii radicale, precum Sartre, îi admirau pe revoluționarii francezi de la 1793 pentru lipsa lor de ezitare în aplicarea „Terorii” ca metodă de schimbare socială. Regretul lui Sartre, citat de Wolton, este că revoluționarii nu și-au menținut constant această orientare, această determinare de a transforma lumea prin violență. Un regim revoluționar, credea Sartre, „trebuie să se debaraseze de anumiți indivizi care-l amenință și eu nu văd alt mijloc decât

moartea. Din închisoare se poate totuși scăpa. Revoluționarii din 1793 n-au ucis îndeajuns, probabil”<sup>75</sup>.

Negând eșecurile, erorile și distrugerile umane ale socialismului real existent, stânga radicală se pregătește, din nou, să transforme lumea și natura umană. Scopurile nu mai sunt stabilirea unei egalități materiale și egalizarea statutului social, așa cum își propusese marxism-leninismul, ci transformarea societății printr-o egalitate dată de acțiunea într-o lume colectivă. Pentru Marx, egalizarea condițiilor nu devenea posibilă decât printr-o revoluție universală, ce ștergea diferențele dintre exploatare și exploatați din momentul încetării exploatării. Lumea nouă, construită pe baze raționale, nu putea fi decât una colectivă, deci interdependentă și interconectată. Ce împiedica egalitatea era, în logica marxist-leninistă, individualismul liberal capitalist, cel care-i dădea individului, luat separat, dreptul și puterea economică de a se diferenția, de a se îmbogăți, de a se bucura, izolat, de faimă, succes și bunăstare. Deloc întâmplător, ceea ce etica socialistă combătea în anii socialismului de stat era chiar tendința burgheză de diferențiere orgolioasă, de separare egoistă și de posesiune indecentă. Proprietatea, vestimentația, comportamentul și formulele de politețe erau toate transformate pentru a favoriza, pentru a celebra o lume colectivă, comună, nediferențiată, complet uniformizată.

Astăzi, idealul egalității reînvie prin contopirea tuturor în lumea colectivă. Colectivizarea este, deci, fe-

nomenul pe care elitele stângii radicale îl promovează cu asiduitate. O formă pe care o ia colectivizarea este idealizarea traiului în comun, în „casa comună”, care este Natura, Lumea, Pământul. Acest trai în comun nu poate fi conceput fără colectivizarea tuturor domeniilor, fără o „singură sănătate”, fără o „singură securitate”, fără o „singură bunăstare”. Pentru că această „casă comună” este amenințată de acțiuni individuale egoiste, birocrăția pe care se bazează ideologiile stângii radicale trebuie să ia măsuri de protecția sau chiar de salvare a ceea ce lumea colectivă reprezintă. Iar ceea ce afectează cel mai mult „casa noastră comună” este proprietatea privată. Eradicarea ei nu mai e decât indirect un scop al egalității socialiste, din moment ce joacă în principal rolul de păstrare intactă a Naturii. Astfel, dictonul propovăduit la nivel global de World Economic Forum („Nu vei avea nimic și vei fi fericit”) ajunge să fie adaptat și folosit în contexte locale, precum alegerile parlamentare din România, unde Oana Maria Bogdan, candidata alianței „Uniunii Salvați România” – „Partidul Libertate, Unitate și Solidaritate” (USR-PLUS), vicepreședinte PLUS, îl folosește ca atare. Speranța înscrisă de candidata USR pe afișul său din 2020 este că „un pas important al omenirii va fi renunțarea la proprietate. Eu am încredere că acest lucru se va întâmpla în timpul vieții mele”. De profesie arhitect, secretar de stat în Guvernul Dacian Cioloș (2015-2016) la Ministerul Culturii, ea pledează pentru locuire cu chirie în

spații locative comune, care să pună capăt proprietății imobiliare tradiționale, dând prioritate dreptului la locuire de calitate în fața mecanismelor pieței, deci proprietății<sup>76</sup>.

Dar și alte slogane promovate de World Economic Forum (WEF) în 2016 ajung să fie preluate de candidați, partide și guverne din Uniunea Europeană. Sloganul „vei mânca mai puțină carne; (grătarul) va fi o excepție, nu o obișnuință. Pentru binele mediului înconjurător și sănătatea noastră” se regăsește deja în politicile publice promovate în țări din Europa occidentală<sup>77</sup>. Astfel, ministrul pentru energie din guvernul Marii Britanii, Ed Miliband, cere reducerea consumului de carne și lactate cu până la 50% pentru a putea atinge obiectivul „net zero”<sup>78</sup>, adică de a face Marea Britanie o țară fără emisii de dioxid de carbon, conform angajamentelor luate de statelor europene în 2015 prin Acordul Climatic de la Paris<sup>79</sup>. Ca atare, Comitetul britanic pentru Schimbări Climatice recomandă guvernului să reducă efectivul de animale, dar sunt necesare și acțiuni pentru schimbarea comportamentului alimentar, pentru a evita o „catastrofă climatică”<sup>80</sup>.

Reducerea efectivului de animale se crede că ar reduce contribuția agriculturii la poluarea planetei, deci Greenpeace cere Uniunii Europene să reducă consumul de carne cu 71% până în 2030 și cu 81% până în 2050<sup>81</sup>. Asta pentru că aproape 60% din gazele cu efect de seră ar fi produse de agricultură<sup>82</sup>. Pentru a se asigura că Uniunea Europeană se con-

formează, Greenpeace cere Comisiei Europene o lege europeană largă pentru „sistemul alimentar durabil”<sup>83</sup>. Deja Comisia Europeană a elaborat o strategie de alimentație europeană, numită „Farm to Fork”, ce vizează producția și lanțul de distribuție alimentar. Pentru a reduce consumul sunt necesare, conform stângii radicale, atât reducerea ofertei, cât și reducerea cererii. Cea din urmă poate fi făcută prin educația publicului, de exemplu, prin interzicerea reclamelor la produse din carne în spații publice, cum ar fi stațiile de autobuz și mijloacele de transport<sup>84</sup>. Astfel, carnea devine, în ochii ideologilor ecologiști, la fel de nocivă ca țigările, cele care au fost primele interzise la publicitate.

Carnea se adaugă unei întregi liste de produse vegetale și alte produse animale care, se afirmă în mod hotărât, contribuie la emisia de gaze cu efect de seră<sup>85</sup>. Iar pentru a se asigura că oferta de carne este împiedicată fizic să persiste sau să crească, guvernul Marii Britanii a instituit o taxă pe moștenirea fermelor de 20% din valoarea lor, pentru fermele valorând peste 1 milion de lire<sup>86</sup>. Cum o fermă medie, cumulând mijloacele de producție agricolă, terenul și clădirile, depășește ușor această sumă, moștenitorii sunt forțați să se împrumute ca să achite taxa sau să renunțe la producția de carne. De altfel, guvernul britanic se inspiră aici din practica guvernului olandez, cel care răscumpără fermele de animale din țară oferind 120% din prețul lor de piață, oferta fiind însă limitată la o scurtă

perioadă de timp<sup>87</sup>. În fața opoziției proprietarilor de ferme, guvernul olandez le reamintește că, în lipsa unui acord voluntar pentru conversie, relocare sau abandon pentru compensare, guvernul poate folosi „instrumente obligatorii”, anume exproprieri, pentru a atinge obiectivele de mediu stabilite, respectiv închiderea a 11 200 de ferme până în 2030<sup>88</sup>. Scopul general al guvernului olandez este conversia agriculturii printr-un contract social zootehnic ce respectă bunăstarea animalelor, prin taxarea prin certificate de carbon și prin taxarea poluării cu azot<sup>89</sup>. La fel de radical, ministrul german al sănătății, Karl Lauterbach a cerut reducerea cu 80% a consumului de carne, chiar și prin taxarea excesivă, care să facă ca acest produs de consum să devină mai puțin accesibil publicului larg. În compensare, crede Lauterbach, stimulente fiscale ar trebui acordate producătorilor de carne „alternativă”, sintetică, precum și celor care adoptă o dietă vegetariană și vegană<sup>90</sup>. La fel, Danemarca a instituit deja o taxă pe flatulența animalelor din ferme, ce fi va fi plătită începând cu 2030, anume 40 de euro pe tona de metan, inclusiv pentru vaci și porci, iar din 2035, taxa va fi de 100 euro pe tona de metan degajat<sup>91</sup>. La aceasta, ar putea fi adăugată o taxă pe carnea tocată, estimează ministrul danez al economiei<sup>92</sup>. Prin comparație, deși consumul de carne este mai mic în România, el trebuie totuși redus, insistă Greenpeace, cu 62% până în 2030 și cu 75% până în 2050<sup>93</sup>.

Alarmismul climatic legat de consumul de carne este corelat cu alt slogan WEF, anume că „va exista un preț global pus pe carbon; acesta va face carburantul fosil să aparțină trecutului”. Sloganul acesta definește politicile energetice actuale promovate de Comisia Europeană, de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, de Banca Mondială. Politicile au fost adoptate de multe guverne naționale, cu accent pe eliminarea completă a emisiei de gaze în atmosferă prin taxare excesivă. De altfel, educația tinerelor generații cu sloganele stângii radicale este o țintă prioritară. Deloc întâmplător, ministrul educației din România din guvernul format de Partidul Național Liberal (PNL) – Partidul Social Democrat (PSD) – Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), Ligia Deca, promovează educația radical ecologistă în școli, încurajând participarea la întreceri pentru „net zero”, observând că „schimbările climatice afectează educația”. Tematica combaterii schimbărilor climatice se va reflecta și în curricula pentru liceu, spune ministrul, pentru că „tot mai mulți elevi consideră că schimbările climatice reprezintă cele mai importante amenințări la nivel global”, așa cum declara Ligia Deca la Forumul M100 pentru neutralitate climatică, la care ministrul este co-organizator<sup>94</sup>. Astfel, angrenarea școlarilor în proiecte ideologice amintește de mobilizarea realizată de sistemul totalitar comunist, cel ce organiza competiții între organizațiile de partid pentru copii,

pentru tineret, pentru oamenii muncii din întreprinderi și din cooperativele agricole de producție. În același spirit colectivist și voluntarist, 10 orașe și 16 municipii s-au alăturat, prin intermediul Hub-ului Național M100, la Mirror Mission Cities Hub Romania – Misiunea Oglinadă a Uniunii Europene „100 de orașe inteligente și neutre climatic”.

Green Deal este, de altfel, politica europeană ce răspunde așteptărilor activiștilor de mediu, cei care au devenit coloana vertebrală a stângii radicale europene. Aceștia militează în Scoția pentru interzicerea totală a consumului de carne până în 2040<sup>95</sup>, iar în Germania pentru creșterea vertiginoasă a taxelor pentru a opri activitatea economică și a contracta PIB-ul, pentru eliminarea automobilelor, interzicerea construcției de clădiri noi și re folosirea celor vechi, raționalizarea și controlul consumului personal, limitarea deplasărilor personale cu trenul pe distanțe „rezonabile”. Aceasta este viziunea lui Ulrike Herrmann, unde doar ce este reciclat primește dreptul de a mai fi bun valid de consum. Modelul ei preferat este capitalismul de stat practicat de Marea Britanie aflată în război începând cu 1940, un capitalism bazat pe planificare birocratică și pe restricții personale severe, capabile să pună capăt capitalismului, „dovedit” incompatibil cu idealurile radicale ecologiste<sup>96</sup>. Altfel spus, în loc de „creștere verde”, sfârșitul capitalismului trebuie să însemne „contractie verde”, o restrângere fără precedent a activității economice capitaliste occidentale

iraționale și o trecere spre un comunism luminat, rațional, atent planificat. De altfel, creșterea constantă a impozitării consumului și proprietății din Marea Britanie (creșterea taxelor este de 40 miliarde de lire pentru anul fiscal 2025) pare să se îndrepte chiar în această direcție, o limitare tot mai accentuată a consumului și „risipei” prin stimularea inflației și scăderea puterii de cumpărare generale<sup>97</sup>.

În România, pactul verde european (Green Deal) înseamnă suprataxarea producției de energie electrică din arderea gazului și a cărbunelui, producție posibilă doar prin achitarea unui certificat verde ce variază, pe bursa certificatelor, în jur de 90 de euro/KWh. Companiile de electricitate distribuie acest cost în facturile emise consumatorilor casnici și industriali. Din 2025, Guvernul României nu mai intervine administrativ în plafonarea prețului la electricitate, transformând electricitatea, un bun de consum accesibil pentru multe generații începând cu primele decenii ale secolului XX, într-un bun pe care doar unii consumatori și-l pot permite. Mai mult, creșterea generală radicală a taxelor din România în 2025 este menită să acopere și „taxa pe carbon” pe care fiecare gospodărie o datorează guvernului, dar și „taxa pe carbon” plătită de utilizatorii de automobile pe benzină, motorină, gaz lichefiat, așa cum a recomandat guvernului Fondul Monetar Internațional<sup>98</sup>. Nu în cele din urmă, Pactul Verde european înseamnă și obligația României de a face mai ușoare, din punct de vedere legal-birocratic,

scoaterea din circuitul agricol a terenurilor (actualmente pășuni, fânețe, terenuri arabile) pentru construcția de centrale eoliene și fotovoltaice<sup>99</sup>, concesionarea luciurilor de apă din lacurile de acumulare și demolarea barajelor (începând cu cele învechite sau scoase din uz) pentru facilitarea migrației piscicole<sup>100</sup>, ca urmare a acțiunilor ONG-urilor grupate în „Dam Removal Europe” și conform Regulamentului UE privind „restaurarea naturii”<sup>101</sup>. Aceste măsuri vor reduce și mai mult producția agricolă, punând presiune asupra prețurilor de consum.

## Concluzii

Negaționismul de stânga, prin incapacitatea sau voința de a trece sub tăcere eșecul economic, catastrofa culturală și crimele socialismului real existent, nu face doar să țină ușa deschisă negaționismului de dreapta, pe care-l încurajează astfel de multe ori, așa cum arată Wolton în cazul francez. Fără precauții sau fără remușcări, el pregătește terenul pentru reluarea istoriei ca tragedie sau farsă. Apărând o ficțiune, aceea a legitimității încercării politice a socialismului de stat, o idee bună ce-a fost prost pusă în practică sau un sistem de idei bune ce-au fost denaturate de voința de putere a lui Stalin, Mao și Pol Pot, negaționismul de stânga cauționează alte ficțiuni, cum este ficțiunea „woke”. Pe latura sa eco-marxistă, noua ideologie a stângii radicale se confruntă, inevitabil, cu aceeași constrângere cu care s-a confruntat și cea dinaintea ei,

constrângere derivată de ciocnirea dintre utopia socialistă și realitatea indestructibilă a lumii reale, permanent existentă.

Pentru a-și pune în practică ideile politice, stânga radicală trebuie să facă apel, din nou și din nou, la constrângerea statului modern birocratic. Readucerea permanentă a economiei capitaliste la stadiul economiei de război britanice de la începutul anilor 1940, așa cum își dorește Ulrike Herrmann, va avea de rezolvat aceeași dilemă ridicată de Hayek<sup>102</sup>: este oare posibilă planificarea economiei și centralizarea resurselor economice fără centralizarea resur-

selor politice? Altfel spus, atunci când oamenilor li se va cere să renunțe la preferințele lor individuale, la libertățile lor economice și la proprietate, statul modern birocratic puternic militarizat va folosi forța fizică în atingerea idealurilor politice sublimale ale eco-marxismului? Dacă ne uităm la răspunsul dat de Lenin, Stalin, Mao, Castro, Pol Pot, Kim-ir Sen sau Gheorghe Gheorgiu-Dej și nenumărați alți reprezentanți ai stângii radicale din secolul XX, el este „da”. De ce ar fi diferit acum, când visul comunismului a prins din nou putere?

## Note

- <sup>1</sup> Raymond Aron, *18 lecții despre societatea industrială*, trad. rom. Simona Ceașu, București, All, 2003.
- <sup>2</sup> Idem, *Lupta de clasă*, trad. rom. Giuliano Sfichi, Iași, Polirom, 1999.
- <sup>3</sup> Idem, *Democrație și totalitarism*, trad. rom. Simona Ceașu, București, All, 2001.
- <sup>4</sup> François Furet, *Penser la Révolution française*, Gallimard, Paris, 1978, p. 28.
- <sup>5</sup> François Fejtő, *Histoire des démocraties populaires. L'ère de Staline, 1945-1952*, Seuil, Paris, 1952.
- <sup>6</sup> Thierry Wolton, *Negaționismul de stânga*, trad. rom. Georgeta-Anca Ionescu, Humanitas, București, 2019, p. 15.
- <sup>7</sup> *Ibidem*, p. 19.
- <sup>8</sup> *Ibidem*, p. 20.
- <sup>9</sup> *Ibidem*.
- <sup>10</sup> *Ibidem*.
- <sup>11</sup> *Ibidem*, p. 21.
- <sup>12</sup> *Ibidem*, p. 28.

- <sup>13</sup> *Ibidem*, p. 43.
- <sup>14</sup> *Ibidem*.
- <sup>15</sup> *Ibidem*, p. 25.
- <sup>16</sup> *Ibidem*.
- <sup>17</sup> *Ibidem*, p. 26.
- <sup>18</sup> *Ibidem*.
- <sup>19</sup> *Ibidem*, p. 30.
- <sup>20</sup> Jean-François Braunstein, *Religia woke. Cum a căzut pradă Occidentul unei mișcări iraționale*, trad. rom. Emanuela Jalbă-Șoimaru, Humanitas, București, 2024.
- <sup>21</sup> Thierry Wolton, *op.cit.*, p. 36.
- <sup>22</sup> *Ibidem*, p. 33.
- <sup>23</sup> *Ibidem*, p. 37.
- <sup>24</sup> *Ibidem*, p. 52.
- <sup>25</sup> Alain Besançon, *Nenorocirea secolului. Despre comunism, nazism și unicitatea „Shoah”-ului*, trad. rom. Mona Antohi, Humanitas, București, 2015.
- <sup>26</sup> Thierry Wolton, *op.cit.*, p. 52.
- <sup>27</sup> Pentru prima dată în istoria Franței, un guvern socialist a ajuns la putere în 1936 cu mandatul de a îmbunătăți

- condițiile de muncă și de viață precare ale muncitorimii franceze. Legislația adoptată atunci a reprezentat un mare pas înainte pentru viața și demnitatea acestor oameni. Anul 1945 se referă la eliberarea Franței și la capitularea Germaniei naziste, deznodământ fericit la care a contribuit și Rezistența franceză, din rândurile căreia făceau parte și mulți muncitori simpatizanți și activiști comuniști.
- 28 Thierry Wolton, *op.cit.*, p. 59.
- 29 *Ibidem.*
- 30 *Ibidem.*
- 31 Victimelor represiunii totalitare, Wolton le-a dedicat un volum special din istoria dedicată comunismului. Vezi Thierry Wolton, *O istorie mondială a comunismului. Încercare de investigație istorică*, vol. 2 „Când moare corul. Victimele”, trad. rom. Wilhelm Tauwinkl, Mariana Piroteală, Elena Ciocoiu, Adina Cobuz, Emanoil Marcu și Vlad Russo, București, Humanitas, 2018.
- 32 *Idem*, *Negaționismul de stânga*, *op.cit.*, p. 75.
- 33 *Ibidem.*
- 34 François Fejtő, *Histoire des démocraties populaires. Après Staline, 1953-1971*, Seuil, Paris, 1972.
- 35 Thierry Wolton, *Negaționismul de stânga*, *op.cit.*, p. 81.
- 36 *Ibidem*, p. 125.
- 37 *Ibidem*, p. 126.
- 38 Artur Koestler, *Întuneric la amiază*, trad. rom. Sanda Aronescu, Editura Humanitas, București, 2008; Czesław Miłosz, *Gândirea captivă*, trad. rom. Constantin Geambașu, Humanitas, București, 2008.
- 39 Isaiah Berlin, *Mintea sovietică. Cultura rusă sub comunism*, trad. rom. Marina Vraciu, Humanitas, București, 2023.
- 40 Thierry Wolton, *Negaționismul de stânga*, *op.cit.*, p. 81.
- 41 *Ibidem*, p. 82.
- 42 *Ibidem.*
- 43 *Ibidem*, p. 125.
- 44 *Ibidem.*
- 45 *Ibidem.*
- 46 *Ibidem*, p. 102.
- 47 *Ibidem.*
- 48 Czesław Miłosz, *op.cit.*
- 49 Thierry Wolton, *Negaționismul de stânga*, *op.cit.*, p. 102.
- 50 *Ibidem.*
- 51 *Ibidem.*
- 52 Despre atmosfera culturală franceză, disputele ideologice și rolul public al intelectualilor, vezi Michel Winock, *Le siècle des intellectuels*, Seuil, Paris, 1999.
- 53 Thierry Wolton, *Negaționismul de stânga*, *op.cit.*, p. 109.
- 54 *Ibidem.*
- 55 *Ibidem*, p. 108.
- 56 *Ibidem.*
- 57 *Ibidem*, p. 109.
- 58 *Ibidem*, p. 131.
- 59 *Ibidem*, p. 132.
- 60 *Ibidem.*
- 61 *Ibidem.*
- 62 *Ibidem.*
- 63 *Ibidem*, p. 131.
- 64 *Ibidem.*
- 65 *Ibidem*, p. 140.
- 66 *Ibidem.*
- 67 Jacques Derrida, *Spectrele lui Marx. Starea datoriei, travaliul doliului și noua Internațională*, trad. rom. Bogdan Ghiu și Mihaela Cosma, Polirom, Iași, 1999, p. 43.
- 68 *Ibidem*, p. 151.
- 69 Thierry Wolton, *Negaționismul de stânga*, *op.cit.*, p. 160.
- 70 *Ibidem.*
- 71 Samuel Fitoussi, *Ficțiunea woke. Cum ne schimbă ideologia filmele și*

- serialele?*, trad. rom. Anca-Maria Pănoiu, Curtea Veche, București, 2025.
- <sup>72</sup> Michael J. Sandel, *What Money Can't Buy. The Moral Limits of Markets*, Penguin Books, Londra, 2013.
- <sup>73</sup> Ronald Inglehart, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton University Press, Princeton, 1977. Idem, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton University Press, Princeton, 1990.
- <sup>74</sup> Joseph E. Stiglitz, *Marea divizare. Societățile inegale și ce putem face în privința lor*, trad. rom. Smaranda Nistor, Publica, București, 2015.
- <sup>75</sup> Thierry Wolton, *Negaționismul de stânga, op.cit.*, p. 158.
- <sup>76</sup> Ada Meseșan, „Vor să-i convingă pe români să renunțe la proprietatea privată. Ce pune la cale apropiata lui Ciolos: „Foarte puțini români sunt educați”, *Evenimentul Zilei*, 03.04. 2021, disponibil la <https://evz.ro/apropiata-lui-dacian-ciolos-si-parlamentari-ue-vor-sa-i-convinga-pe-romani-sa-renunte-la-proprietatea-privata.html> (consultat la 04.06.2025).
- <sup>77</sup> Textul în engleză ce figurează în videoclipul WEF este: „You'll eat less much meat. An occasional treat, not a staple. For the good of environment and of our health”.
- <sup>78</sup> Jonathan Leake, „Britons urged to eat less meat to hit latest net zero target. People should change their diets to help cut 200m tonnes of emissions, says climate watchdog”, *The Telegraph*, 26.10.2024, disponibil la <https://www.telegraph.co.uk/business/2024/10/26/britons-urged-to-eat-less-meat-hit-latest-net-zero-target/> (consultat la 04.06.2025).
- <sup>79</sup> United Nations, Climate action, „For a livable climate: Net-zero commitments must be backed by credible action”, disponibil la <https://www.un.org/en/climatechange/net-zero-coalition> (consultat la 04.06. 2025).
- <sup>80</sup> Damian Carrington, „Huge reduction in meat-eating „essential” to avoid climate breakdown”, *The Guardian*, 10.10.2018, disponibil la <https://www.theguardian.com/environment/2018/oct/10/huge-reduction-in-meat-eating-essential-to-avoid-climate-breakdown> (consultat la 04.06. 2025).
- <sup>81</sup> Greenpeace, „EU climate diet: 71% less meat by 2030”, 13.03.2020, <https://www.greenpeace.org/eu-unit/issues/nature-food/2664/eu-climate-diet-71-less-meat-by-2030/> (consultat la 04.06.2025).
- <sup>82</sup> Oliver Milman, „Meat accounts for nearly 60% of all greenhouse gases from food production, study finds”, *The Guardian*, 13.09. 2021, disponibil la <https://www.theguardian.com/environment/2021/sep/13/meat-greenhouses-gases-food-production-study> (consultat la 04.06.2025).
- <sup>83</sup> Greenpeace, „EU must publish sustainable food system plan”, 13.02.2023, disponibil la <https://www.greenpeace.org/eu-unit/issues/nature-food/46575/eu-must-publish-sustainable-food-system-plan/> (consultat la 04.06.2025).
- <sup>84</sup> Daniel Boffey, „Dutch city becomes world's first to ban meat adverts in public”, *The Guardian*, 06.09.2022, disponibil la <https://www.theguardian.com/world/2022/sep/06/haarlem-netherlands-ban-s-meat-adverts-public-spaces-climate-crisis> (consultat la 04.06.2025).
- <sup>85</sup> Xiaoming Xu, Prateek Sharma, Shijie Shu, Tzu-Shun Lin, Philippe Ciais, Francesco N. Tubiello, Pete Smith,

- Nelson Campbell, Atul K. Jain, „Global greenhouse gas emissions from animal-based foods are twice those of plant-based foods”, *Nature Food*, nr. 2, 2021, pp. 724-732.
- <sup>86</sup> Iris Duțescu, „Mii de fermieri protestează față de modificările impozitului pe moștenire”, *Mediafax.ro*, 19.11.2024, disponibil la <https://www.mediafax.ro/economic/mii-de-fermieri-britanici-protesteaza-fata-de-modificarile-impozitului-pe-mostenire-22564589> (consultat la 05.06.2025).
- <sup>87</sup> T. D., „Olanda va închide mii de ferme pentru a respecta normele UE de conservare a naturii”, *Spotmedia.ro*, 29.11.2022, disponibil la <https://spotmedia.ro/stiri/mediu/olanda-a-va-inchide-mii-de-ferme-pentru-a-respecta-normele-ue-de-conservare-a-naturii> (consultat la 05.06.2025).
- <sup>88</sup> Roxana Dobre, „Guvernul din Olanda a anunțat că va naționaliza fermele care nu reduc poluarea”, *AGROinteligența*, 27.01.2023, disponibil la <https://agrointel.ro/246363/guvernul-din-olanda-a-anuntat-ca-va-nationaliza-fermele-care-nu-reduc-poluarea> (consultat la 05.06.2025).
- <sup>89</sup> Mircea Olteanu, „Olanda: guvernul alocă miliarde de euro pentru conversia ecologică a agriculturii”, *AGROinteligența*, 02.01.2022, disponibil la <https://agrointel.ro/210312/olanda-guvernul-aloca-miliarde-de-euro-pentru-conversia-ecologica-a-agriculturii> (consultat la 05.06.2025).
- <sup>90</sup> Alexandru Stan, „După interzicerea automobilelor cu benzină din 2035, Europa trebuie să reducă consumul de carne animală cu 71% până în 2030. Un oraș olandez face primul pas – interzicerea reclamelor la carne animală din 2024”, *Mediafax.ro*, 19.02.2023, disponibil la <https://www.mediafax.ro/economic/dupa-interzicerea-automobilelor-benzina-2035-europa-reduca-consumul-carne-animala-71-pana-2030-oras-olandez-face-primul-pas-interzice-reclamele-carne-animala-2024-21617410> (consultat la 05.06.2025).
- <sup>91</sup> Deutsche Welle, „Danemarca: Taxă pe gazele produse de vaci”, *dw.com*, 26.11.2024, disponibil la <https://www.dw.com/ro/danemarca-taxa-pe-gazele-produse-de-vaci/video-70845587> (consultat la 05.06.2025).
- <sup>92</sup> <sup>1</sup> Emanuel Nițulescu, „Premieră mondială: Danemarca introduce taxa pe flatulența vacilor și a porcilor”, *Evenimentul Zilei*, 26.06.2024, disponibil la <https://evz.ro/premiera-mondiala-danemarca-introduce-taxa-pe-flatulenta-vacilor-si-porcilor.html> (consultat la 05.06.2025).
- <sup>93</sup> Alexandru Stan, „După interzicerea automobilelor cu benzină din 2035, Europa trebuie să reducă consumul de carne animală cu 71% până în 2030. Un oraș olandez face primul pas – interzicerea reclamelor la carne animală din 2024”, *Mediafax.ro*, 19.02.2023, disponibil la <https://www.mediafax.ro/economic/dupa-interzicerea-automobilelor-benzina-2035-europa-reduca-consumul-carne-animala-71-pana-2030-oras-olandez-face-primul-pas-interzice-reclamele-carne-animala-2024-21617410> (consultat la 05.06.2025).
- <sup>94</sup> Alexandru Bogdan Grigoriev, „Ligia Deca: „Schimbările climatice afectează educația”, *Puterea.ro*, 29.10.2024, disponibil la <https://www.puterea.ro/ligia-deca-schimbările-climatice-afecteaza-educatia/> (consultat la 05.06.2025).
- <sup>95</sup> The Scottish Parliament, „PE1963: Phase in meat production ban by

- 2040”, 31.08.2022, disponibil la <https://www.parliament.scot/get-involved/petitions/view-petitions/pe19-63-phase-in-meat-production-ban-by-2040> (consultat la 05.06.2025).
- <sup>96</sup> Ulrike Herrmann, *Sfârșitul capitalismului. De ce creșterea economică și protecția mediului nu sunt compatibile și cum vom trăi în viitor*, trad. rom. Cristina Badea-Guțu, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2023.
- <sup>97</sup> A. F., „Media: Companiile din Marea Britanie avertizează că bugetul care majorează impozite ale guvernului laburist va afecta angajările și va stimula inflația”, *Bursa.ro*, 01.11.2024, disponibil la <https://www.bursa.ro/media-companiile-din-marea-britanie-avertizeaza-ca-bugetul-care-majoreaza-impozite-al-guvernului-laburist-va-afecta-angajarile-si-va-stimula-inflatia-84318354> (consultat la 06.06.2025).
- <sup>98</sup> Cristian Anton, „FMI vrea ca românii să plătească taxa pe carbon: costurile pe gospodărie vor exploda. Vezi cât se va plăti în plus”, *PROTV.ro*, 04.02.2024, disponibil la <https://stirileprotv.ro/stiri/financiar/fmi-i-vrea-ca-romanii-sa-plateasca-taxa-pe-carbon-costurile-pe-gospodarie-vor-exploda-vezi-cat-se-va-plati-in-plus.html> (consultat la 06.06.2025).
- <sup>99</sup> Violeta Mat, „Liber la eoliene pe pășuni! Legea pajiștilor a fost modificată”, *Revista-Ferma.ro*, 19.12.2024, disponibil la <https://revista-ferma.ro/liber-la-eoliene-pe-pasuni-legea-pajiștilor-a-fost-modificata/> (consultat la 07.06.2025).
- <sup>100</sup> Dam Removal Europe, disponibil la <https://damremoval.eu> (consultat la 07.06.2025).
- <sup>101</sup> Afrodita Cicovschi, „România va demola unele baraje și stăvilare construite pe râuri”, *Adevărul.ro*, 08.01.2025, disponibil la <https://adevarul.ro/economie/romania-va-demola-unele-baraje-si-stavilare-2413081.html> (consultat la 07.06.2025).
- <sup>102</sup> Friedrich A. Hayek, *Drumul către servitute*, trad. rom. Eugen B. Marian, Humanitas, București, 2006.

## Bibliografie

### Lucrări cu caracter general și special

- ARON, Raymond, *18 lecții despre societatea industrială*, All, București, 2003.
- ARON, Raymond, *Democrație și totalitarism*, All, București, 2001.
- ARON, Raymond, *Lupta de clasă*, Polirom, Iași, 1999.
- BERLIN, Isaiah, *Mintea sovietică. Cultura rusă sub comunism*, Humanitas, București, 2023.
- BESANÇON, Alain, *Nenorocirea secolului. Despre comunism, nazism și unicitatea „Shoah”-ului*, Humanitas, București, 2015.
- BRAUNSTEIN, Jean-François, *Religia woke. Cum a căzut pradă Occidentul unei mișcări iraționale*, București, Humanitas, 2024.
- DERRIDA, Jacques, *Spectrele lui Marx. Starea datoriei, travaliul doliului și noua Internațională*, Polirom, Iași, 1999.
- FEJTÖ, François, *Histoire des démocraties populaires. Après Staline, 1953-1971*, Seuil, Paris, 1972.
- IDEM, *Histoire des démocraties populaires. L'ère de Staline, 1945-1952*, Seuil, Paris, 1952.
- FITOUSSI, Samuel, *Ficțiunea woke. Cum ne schimbă ideologia filmele și serialele?*, Curtea Veche, București, 2025.
- FURET, François, *Penser la Révolution française*, Gallimard, Paris, 1978.

- HAYEK, Friedrich A., *Drumul către servitute*, Humanitas, București, 2006.
- HERRMANN, Ulrike, *Sfârșitul capitalismului. De ce creșterea economică și protecția mediului nu sunt compatibile și cum vom trăi în viitor*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2023.
- INGLEHART, Ronald, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton University Press, Princeton, 1990.
- IDEM, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton University Press, Princeton, 1977.
- KOESTLER, Artur, *Întineric la amiază*, Humanitas, București, 2008.
- MILOSZ, Czesław, *Gândirea captivă*, Humanitas, București, 2008.
- SANDEL, Michael J., *What Money Can't Buy. The Moral Limits of Markets*, Penguin Books, Londra, 2013.
- STIGLITZ, Joseph E. *Marea divizare. Societățile inegale și ce putem face în privința lor*, Publica, București, 2015.
- WINOCK, Michel, *Le siècle des intellectuels*, Seuil, Paris, 1999.
- WOLTON, Thierry, *Negaționismul de stânga*, Humanitas, București, 2019.
- WOLTON, Thierry, *O istorie mondială a comunismului. Încercare de investigație istorică*, vol. 2 „Când moare corul. Victimele”, Humanitas, București, 2018.
- Articole și studii**
- ANTON, Cristian, „FMI vrea ca românii să plătească taxa pe carbon: costurile pe gospodărie vor exploda. Vezi cât se va plăti în plus”, *PROTV.ro*, 04.02.2024.
- BOFFEY, Daniel, „Dutch city becomes world's first to ban meat adverts in public”, *The Guardian*, 06.09.2022.
- CARRINGTON, Damian, „Huge reduction in meat-eating „essential” to avoid climate breakdown”, *The Guardian*, 10.10.2018.
- CICOVSCI, Afrodita, „România va demola unele baraje și stăvilare construite pe râuri”, *Adevărul.ro*, 08.01.2025.
- D.T., „Olanda va închide mii de ferme pentru a respecta normele UE de conservare a naturii”, *Spotmedia.ro*, 29.11.2022.
- DEUTSCHE WELLE, „Danemarca: Taxă pe gazele produse de vaci”, *dw.com*, 26.11.2024.
- DOBRE, Roxana, „Guvernul din Olanda a anunțat că va naționaliza fermele care nu reduc poluarea”, *AGROintelența*, 27.01.2023.
- DUȚESCU, Iris, „Mii de fermieri protestează față de modificările impozitului pe moștenire”, *Mediafax.ro*, 19.11.2024.
- F.A., „Media: Companiile din Marea Britanie avertizează că bugetul care majorează impozite ale guvernului laburist va afecta angajările și va stimula inflația”, *Bursa.ro*, 01.11.2024.
- GREENPEACE, „EU climate diet: 71% less meat by 2030”, 13.03.2020.
- IDEM, „EU must publish sustainable food system plan”, 13.02.2023.
- GRIGORIEV, Alexandru Bogdan, „Ligia Deca: „Schimbările climatice afectează educația”, *Puterea.ro*, 29.10.2024.
- LEAKE, Jonathan, „Britons urged to eat less meat to hit latest net zero target. People should change their diets to help cut 200m tonnes of emissions, says climate watchdog”, *The Telegraph*, 26.10.2024.
- MAT, Violeta, „Liber la eoliene pe pășuni! Legea pajiștilor a fost modificată”, *Revista-Ferma.ro*, 19.12.2024.
- MESEȘAN, Ada, „Vor să-i convingă pe români să renunțe la proprietatea privată. Ce pune la cale apropiata lui Ciolos: „Foarte puțini români sunt educați”, *Evenimentul Zilei*, 03.04.2021.
- MILMAN, Oliver, „Meat accounts for nearly 60% of all greenhouse gases from

- food production, study finds”, *The Guardian*, 13.09. 2021.
- NIȚULESCU, Emanuel, „Premieră mondială: Danemarca introduce taxa pe flatulența vacilor și a porcilor”, *Evenimentul Zilei*, 26.06.2024.
- OLTEANU, Mircea, „Olanda: guvernul alocă miliarde de euro pentru conversia ecologică a agriculturii”, *AGROinteligența*, 02.01.2022.
- SCOTTISH PARLIAMENT, „PE1963: Phase in meat production ban by 2040”, 31.08.2022.
- STAN, Alexandru, „După interzicerea automobilelor cu benzină din 2035, Europa trebuie să reducă consumul de carne animală cu 71% până în 2030. Un oraș olandez face primul pas – interzicerea reclamelor la carne animală din 2024”, *Mediafax.ro*, 19.02.2023.
- UNITED NATIONS, Climate action, „For a livable climate: Net-zero commitments must be backed by credible action”.
- XU, Xiaoming, Prateek SHARMA, Shijie SHU, Tzu-Shun LIN, Philippe CIAIS, Francesco N. TUBIELLO, Pete SMITH, Nelson CAMPBELL, Atul K. JAIN, „Global greenhouse gas emissions from animal-based foods are twice those of plant-based foods”, *Nature Food*, nr. 2, 2021, pp. 724-732.